

נאמנגב

ביטאון נאמני מחוז דרום, מועצה לשימור אתרי מורשת בישראל

גיליון מס' 42 ד' תשרי תשפ"ד, 19 בספטמבר 2023

ועדה ציבורית
דרום

מועצה לשימור
אתרי מורשת בישראל

עושים מהפכה בתיירות

החברה
הממשלתית
לתיירות

משרד
התרבות
והספורט

שנה טובה
سنة مباركة

שתהיה השנה מוצלחת והכלכלה פורחת; לבלוב חברתי ומשהו
מדיני; שנרבה בבריאות ורק שלא תכה בנו המציאות; שנת עושר
במעשים ושנדע לקבל את השונים; נבדיל בין עיקר לתפל; שנצליח
את שאפשר לשמר; והעיקר העיקר מכל רע נישמר.

מועצה לשימור
אתרי מורשת בישראל

דבר היו"ר

ראיון עצמי

שלום לכל קוראי המגזין "נאמנגב" ובמיוחד לנאמני השימור שלנו במחוז דרום. נתבקשתי להחליף את חברי הקרוב - פרופסור אבי ששון, בראש ועדת השימור של מחוז דרום, ואני אמור להתחיל את תפקידי בימים אלה. כיוון שאין לי מושג רב אודות המשמעויות הנגזרות מתפקידי החדש, אני רואה בכך תקופת ניסיון, ומקווה מאד שאצליח לעמוד בציפיות בעלי העניין המגוונים, שנושא המורשת יקר לליבם. אני מבקש להודות על הזכות לשרת בתפקיד נכבד זה, ולצד הזכות הזו, נתבקשתי להציג את עצמי בקצרה. אז הנה לנו כמה מילים אודותיי, ומדוע יש לי את הזכות לשרתכם בתפקיד זה.

שמי שחר שילה. נולדתי בשלהי חודש מאי 1967 בקיבוץ ראש הנקרה שבגליל המערבי, ו"סולקתי" מיד עם אימי הצעירה מבית החולים "מלבן" שבנהריה, שנכנס בימים ההם לכוננות המתוחה של הימים שטרם מלחמת ששת הימים. יום שחרורה של ירושלים (כ"ח באייר) היה יום ברית המילה שלי, שאליו בקושי הגיעו הוריי ועוד כמה חברים מהקיבוץ, וזאת כיוון שהארץ כולה היתה כמרקחה בימי המלחמה המתגרים. במעמד הברית, נוסף השם דוד לשמי בתעודת הזהות וזאת כאות כבוד על שם סבי מצד אבא. מסתבר שהשם הזה טמן בחובו חלק מעניין בעתידה של הקריירה המקצועית שלי...

מתוך כיתתי בקיבוץ, הייתי ה"חננון" היחיד שיצא ללימודים אקדמיים מיד עם תום השירות הצבאי, תוך ויתור על הטיול הגדול בחו"ל, שנחשב אז לפריט חובה בקורות החיים של כל ישראלי כמעט. החל משנת 1990 למדתי בבית ברל לתואר ראשון בלימודי ארץ ישראל, גיאוגרפיה, חינוך ויחד עם זאת סיימתי קורס מורי דרך ארצי של משרד התיירות, וקורס מדריכי טיולים בחו"ל של החברה הגיאוגרפית - נאות הכיכר. בהמשך הדרך למדתי לתואר שני בניהול שיווק ותיירות (במסגרתו כתבתי תזה על פיתוח מוצר תיירותי בדרכי המור והלבונה הנבטיות), תואר שני נוסף בלימודי ארץ ישראל באונ' חיפה (בה כתבתי תזה בנושא התפתחות התיירות בעיר דוד בעקבות החפירות הארכיאולוגיות) ואת מחקר הדוקטורט שלי, ערכתי אודות התפתחות אתרי מורשת במרחב של קונפליקט, בדגש מרכזי על הגן הלאומי עיר דוד. המחקר שנערך בהנחיית פרופסור נגה קולינס-קריינר, הוגש גם הוא באונ' חיפה.

אני נשוי ליעל ואב לארבעה בנים (עמית, תומר, רוני וטלאור), ומאז שנת 2012 אנו מתגוררים ביישוב הקהילתי להבים שבדרום שפלת יהודה, על גבול הנגב. לנגב הגעתי בשנת 1995 אז גויסה רעייתי יעל, לתפקיד משמעותי בחיל האוויר. במסגרת תפקידה

המרתק, נדדנו משך שנים רבות בין בסיסי חיל אוויר בנגב, וכאמור התיישבנו לבסוף בלהבים.

אלפקה ואני: שחר שילה

עולם הטיולים, השטח וידיעת הארץ ריתק אותי משחר נעוריי, וכבר בחברת הנעורים בקיבוץ, התחלתי להדריך טיולים בשילוב חברות בחוגי סיור של החל"ט. לצד עולם הטיולים העשיר, היו נהוגים בקיבוצנו גם לימודי ימאות מקצועיים, ואלה העמיקו את הקשר שלנו עם הטבע, עם השטח וכמובן עם הים ועם עולם ההרפתקה. לימים בחרתי ללמוד את קורס מורי הדרך ואת עולם הדרכת הטיולים המקצועי, בו עשיתי שימוש ככרטיס כניסה לעולם התיירות, אשר היווה המשך טבעי לתחומי העניין שלי כנער.

בטיולים: שחר שילה

עם סיום התואר הראשון השתלבתי במהרה בתפקידי ניהול בתעשיית התיירות. התחלתי כמנהל מחלקת הדרכה ואופרציה במשרד נסיעות ותיירות מצליח ברעננה. בהמשך ניהלתי חברה לתיירות מדברית שהתמחתה בתיירות נכנסת, ובשנת 2000 כבר השתלבתי בתחום המקצועי כמרכז קורס מורי דרך ארצי של משרד התיירות. אהבתי הגדולה לתחום הכשרת כוח האדם בתיירות, גרמה לכך שהחזקתי בתפקיד זה עוד 15 שנים, לצד תפקידי ניהול רבים אחרים. בענף התיירות בחרתי להתמחות בתחום

השיווק ופיתוח המוצרים וכך זכיתי לשמש בשורה של תפקידי ניהול מאתגרים, לצד השתלבות כמרצה באקדמיה (אוני' בן גוריון). במסגרת עבודות ייעוץ רבות שערכתי, כתבתי בשנת 2005 תוכנית אסטרטגית לפיתוח התיירות בעיר דוד. בעקבותיה נתבקשתי לשמש כמנהל השיווק, הפיתוח התיירותי ושירות הלקוחות של עיר דוד, תפקיד ארוך שנים אותו ביצעתי עד לשנת 2016. במהלך שנים אלה, הפכה תחת ידינו עיר דוד, לאחד האתרים הגדולים, המבוקשים והמשמעותיים ביותר בתיירות בישראל, והצוות סביבי התרחב מ-15 עובדים למעלה מאה עובדים בתיירות עיר דוד לבדה. משנת 2016 ואילך, אני עוסק בפיתוח התיירות בנגב, בו שמשתי במספר תפקידי ניהול של מחלקות התיירות המוניציפליות שביניהן: מצפה רמון, רמת הנגב ורשויות נוספות.

לצד העולם האקדמי, וקריירת הניהול התיירותית, הקמנו חברת ייעוץ מקצועית, העוסקת בתכנון תיירות עבור שלל גורמים ברחבי הארץ. כיום קבוצת ר.א.ש תיירותי, בה אני שותף, עוסקת בהצלחה רבה בתכנון ופיתוח עבור משרד התיירות, החברה הממשלתית לתיירות, רשויות מוניציפליות, רשות מקרקעי ישראל, מינהל התכנון, עסקים פרטיים, אטרקציות ורשויות שונות.

בנוסף לעולם התכנון והתיירות, זכיתי במהלך שני העשורים החולפים, לייצג את ישראל במאות הרצאות לשיווקה וקידומה של המדינה ברחבי העולם, ולצד זאת להדריך, להוביל ולארח אנשי עסקים, אורחים רשמיים, חוקרים, עיתונאים ואישיים רמי דרג עבור המדינה כאן בארץ (בדגש על ירושלים והנגב).

מאז שנת 2021, אני משמש כראש החוג ללימודי תיירות במכללה האקדמית אשקלון, בה אני מרצה במשרה מלאה, לצד תפקידי האחרים בעולם התיירות הישראלי. תחום המורשת הינו נושא מרכזי ומרתק, המעסיק אותי בעולם האקדמי כמו גם בעולם המקצועי. שימור מורשת הינו אתגר הולך וגדל, שכן אנו עדים בשנים האחרונות לגידול משמעותי במספר הגורמים המבקשים להוריש את מורשתם, בעוד מספרם של הלקוחות המבקשים לקבל את המורשת הולך ומצטמצם. אתגר המורשת חשוב שבעתיים, שכן יש לו השלכה ישירה על הזהות האישית, הקהילתית והלאומית של כולנו, והוא משפיע רבות על הלכידות החברתית והלאומית שלנו כעם, כחברה וכישות פוליטית מאוחדת.

מנהל מחלקת תיירות: שחר שילה

אשמח לשרת את הועדה של מחוז דרום במיטב יכולתי, ולהעניק מניסיוני הניהולי והתיירותי לכל סוגיה שתעלה על שולחננו המשותף. מאחל שנזכה לחוויות משמעותיות וכפרפרזה על האמרה הסינית, אאחל "שלא יהיו לנו חיים משעממים". בהצלחה לכולנו.

הכותב, הינו היו"ר החדש של ועדת דרום במועצה לשימור אתרים

הביטאון יוצא לאור על ידי ועדת מחוז דרום של המועצה לשימור אתרי מורשת בישראל עורך ראשי ועיצוב: עפר יוגב עורך מדעי: פרופ' אבי ששון הגהה: דן גזית חברי המערכת: פרופ' אבי ששון, גד סובול, דן גזית, מריה מצרפי, שחר שלה, עפר יוגב כתובת המערכת: המועצה לשימור אתרי מורשת בישראל רח' מורדי הגיטאות 74 באר שבע

דבר מנהלת המחוז

כל שנה אנו חוגגים את השנה החדשה ומברכים שתהיה שנה טובה ומתוקה כדבש. השנה אנו נברך פעמיים, פעם אחת את ד"ר שחר שילה שנכנס לתפקיד היו"ר של מחוז דרום במועצה לשימור, ופעם שנייה נברך את היו"ר היוצא ונאמר המון תודה לפרופ' אבי ששון ששימש בתפקיד זה כעשור. במהלך השנתיים בהן זכיתי להכיר את אבי נחשפתי לחוכמתו, ניסיונו ובעיקר אהבתו לארץ ישראל ולמורשת שלה. אבי אוהב מאוד את המחקר ואת הגילויים החדשים שמביאים איתם עוד סיפורים המהווים חלקים בפאזל ההיסטורי של ארץ ישראל. בזכות פעילותו הציבורית אבי סייע רבות לנאמני השימור של אשקלון לפתח את המחקר אודות העיר אשקלון ולהחדיר את הידע לתוך השיח הציבורי בעיר. הוא פירסם מספר מאמרים בשיתוף נאמני השימור, פעילי ציבור ואנשי מקצוע נוספים במערכת 'נאמנגב', המהווה שופר למורשת המוחשית והבלתי מוחשית של מחוז דרום. עפר יוגב שניהל את המחוז לפניי במשך כ-13 שנה עבד עם אבי במשותף במהלך שנים רבות והכיר אותו לעומק. להלן דברי הברכה של עופר לאבי:

את אבי הכרתי, כד"ר להיסטוריה הבקיא כמעט בכל נושא שעלה על שולחננו.

עד לבואו של אבי, לא היתה ועדת דרום. קדמה לה ועדת באר שבע שלה הצטרפו נאמנים מפה ומשם. לדרישתו של המנכ"ל המייסד של המועצה לשימור יוסי פלדמן ז"ל, להקים ועדת דרום ולא להסתפק בוועדת באר שבע, קדמו ניסיונות רבים שנגוזו מעצם אי מציאת יו"ר לוועדה.

באפריל 2014 יוסדה וקמה ועדת דרום (אשר אוחדה עם ועדת באר שבע ויותר מאוחר עם ועדת אשקלון) ובראשה הוצב ד"ר אבי ששון. מדבריו של אבי כיו"ר הועדה הראשון בנאמנגב מס' 7:

"אנו רואים בהקמת הועדה בבחינת "יחכים" ומקווים כי בעזרתה המחוז "יעשיר" את העשייה השימורית. בישיבת היסוד של הועדה נקבעו עקרונותיה ונהליה..."

וכך גם נעשה. ביוזמת אבי, התכנסה הועדה בכל מפגש באתר מאתרי המורשת במחוז, אם מקרוב ואם מרחוק (לשם כך נעזרנו בהיסעים מטעם המועצה), בקיבוץ, בעיר, במושב ובביארה הבדואית.

אבי לחץ ושכנע לגייס כמה שיותר נאמני שימור מכל ישוב ומועצה אזורית. אהבתו וידיעותיו הרבות במורשת הארץ, מכל דת ולאום, עזרו לי בסבך הנושאים אשר עמדו לפתחו של מנהל מחוז. קילומטרז' ארוך שעות של ישיבות ברקורד שלנו, ישיבות אשר עזרו לי לבסס סדר יום, לאירועי המועצה לשימור, לכנסים, ימי עיון, נאמנגב וכמובן למפגשי הועדה. על כל אלה ועוד, תודה לך איש יקר, השלמתי, השכלתי ובקיצור בורכתי.

וכפי שאבי היה מסיים את
דברי היו"ר:
בברכת חן הארץ

ועדה ציבורית מחוז דרום
אומרת תודה ליו"ר הוועדה פרופ' אבי ששון ומברכת את ד"ר שחר שילה עם כניסתו לתפקיד יום רביעי, ה' בתשרי תשפ"ד, 20 בספטמבר 2023 בשעה 08:00 | המרכז להנצחת חייל האנוק, ב"ש

ברכות:
מר עמרי שלמון - מנכ"ל המועצה לשימור אתרים
פרופ' אבי ששון - יו"ר הוועדה היוצא
ד"ר שחר שילה - יו"ר הוועדה הנכנס
במסגרת יום חשיפה לקהילת המתנדבים במחוז דרום

נשמח לראותכם,
עוזת מרח דרום

פרופ' אבי ששון
יו"ר ועדת דרום

מרת חגית
מנהלת מחוז דרום

יו"ר קרוב
ג. מנהלת מחוז דרום

גדעון רגלסקי
ג. מנהלת מחוז דרום באזור הערבה

בא אשור הגעה בטל' 00-6192752 או במייל dercom@shimur.org.il

מחוז דרום
אזור מורשת ישראל

מחוז דרום
אזור מורשת ישראל

וכעת לכמה עדכונים על הנעשה במחוז דרום:

במהלך הקיץ הסתיימו עבודות השימור בצריף בית הספר הראשון במושב סגולה. המושב שהוקם בתחילת שנות ה-50 במועצה האזורית יואב, הוקם ע"י ילידי הארץ ועולים חדשים במסגרת התנועה "מן העיר אל הכפר". הצריף הובא אל המושב עם הקמתו ושימש תחילה כבית ספר, לאחר מכן כגן ילדים וכבית כנסת לעת מצוא, עד הקמת בית הכנסת החדש שנבנה בסמוך אליו ממזרח. זהו הצריף האחרון שהשתמר במושב סגולה, מבין 3 הצריפים שהיו בשנותיו הראשונות של המושב. במקור הצריף שימש ל-2 כיתות לימוד שבהן למדו הילדים הראשונים של המושב. במהלך שנת 2018 הופקדה תכנית המתאר של המושב אשר זיהתה את הצריף כאחד מהאתרים הראויים לשימור במושב וקבעה אותו כאתר לשימור. במהלך שנות ה-2000 נעשו בצריף עבודות בניגוד להנחיות השימור ונעצרו. המועצה לשימור אתרים בשיתוף עם אגף מורשת משרד לירושלים ומורשת (כיום משרד המורשת) נרתמו לסייע למושב על מנת לשמר את המבנה המיוחד לטובת הציבור והקהילה. למבנה הוכנו מדידה, תיק תיעוד וסקר ותכנון הנדסי, על בסיסם נעשו עבודות השימור וההצלה בצריף. ממש בימים אלה הסתיימו עבודות השימור וכעת הצריף ישמש את הקהילה לטובת מועדון ותיקים והספרייה של המושב.

את התיעוד הכינה ד"ר נטלי מסיקה, קבלן ביצוע – אשר אדרי, מטעם המועצה לשימור אתרים; הנדסה – אינג' דוד שוורץ, סרגיי קדרוב – אדריכלות, מנהל ומפקח על השימור הפיסי – ארנון חפץ.

במהלך הקיץ החלו עבודות השימור של בריכת המים בניר עם אשר שימשה את קו המים הראשון לנגב, ועם השנים הוסבה הברכה למוזאון המים והביטחון. במהלך השנים האחרונות הדרדר מצבה הפיסי של הבריכה והמוזיאון נסגר. בשיתוף פעולה עם מוא"ז שער הנגב, קק"ל, משרד המורשת, קיבוץ ניר עם וחברת מקורות, יצאו לדרך עבודות השימור הפיסי כשלב ראשון. לאחר עבודות השימור הפיסי האתר יעבור שידרוג נופי ותופק תצוגה חדשה וחדשה באתר הייחודי. האתר הינו שער הכניסה לנגב המערבי שייספר על תולדות מסלול צינור המים שאיפשר לי"א הנקודות ולמצפים להמשיך ולהחזיק בנגב ובהמשך לשייכו לתחומי מדינת ישראל. המים היוו גורם מפתח להתיישבות בנגב ושינו את פרישת ההתיישבות היהודית בו טרם הקמת המדינה. התצוגה שתוקם תהיה חווייתית ואינטראקטיבית על מנת לשתף את המבקר, תוך שימוש בפתרונות המסרה מגוונים ויצירתיים שישלבו תצוגה דיגיטלית עם תצוגה לא דיגיטלית.

צריף בית הספר הראשון סגולה: מריה מצרפי

בשעה טובה ומוצלחת הסתיימו עבודות השימור של מגדל המים בכפר הנוער סילבר ע"ש אבא הלל סילבר. מגדל המים הינו מהמבנים הראשונים שנבנו בכפר בתחילת שנות ה-50. צורתו הייחודית של המגדל היא צורת מגן דוד עם פאות קעורות, בנוי מבטון ומתנשא לגובה של כ-4 קומות. קומתו הראשונה משמשת כחדר מורשת של הכפר, וקומתו השנייה כחדר אומנות. במהלך השנים נעשו במגדל עבודות שיפוץ שונות כגון פתיחת חלונות והסרת מדרגות שהובילו לקומה השנייה. בשיתוף פעולה נפלא עם צוות הנהלת הכפר נערך למגדל תיק תיעוד, מדידה וסקר ותכנון הנדסי לפיהם בוצעו עבודות השימור. עם תחילת שנת הלימודים הסתיימו עבודות השימור ובקרוב ייחנך המבנה עם כל השותפים שנרתמו לטובת שימורו: משרד המורשת, כפר סילבר (בהובלת אורט העולמי) והמועצה לשימור.

תיעוד – אדר' נאור מימר, הנדסה – שפר רונן בע"מ, קבלן ביצוע – אמיר זעידי, ניהול ופיקוח – ארנון חפץ (המועצה לשימור אתרים). בתמונות מטה מימין – מגדל המים לפני השימור, משאל- אחרי תהליך שימור ושיחזור גרם המדרגות.

עדכונים על תכניות סטטוטוריות ומאבקים במחוז:

1. מתחם ברגמן – בהמשך לדיון בהתנגדויות שהתקיים והשינויים שביקשו לעשות בתכנית, התכנית עברה תהליך נוסף של הפקדה ולמשך 30 יום ניתן היה להגיש התנגדות לשינויים שבוצעו בה. גם הפעם השינויים שבוצעו לא נתנו את הדעת לכל היבטי השימור של המתחם ועל כן הגשנו התנגדות נוספת. המתחם הכה מיוחד והחשוב מכיל בתוכו הרבה מאוד צמחייה היסטורית שחשוב לשמור עליה בזכות הגנטיקה הייחודית והמחקר המדעי שנעשה במקום. לראיה אוניברסיטאות אחרות בארץ השכילו לעשות כן ולהכריז על הצמחייה ההיסטורית שבתחומם כגנים בוטנים הפתוחים לקהל הרחב.
2. מפעל הקרמיקה (האחרון) בכפר מנחם – במהלך חודש יוני התקיימה ועדת התנגדויות בה הצגנו את החשיבות של שמירה על מפעל הקרמיקה האחרון בקיבוץ כפר מנחם. הוועדה המחוזית ביקשה מעורכי התכנית להשלים את תיק התיעוד שהוכן לקיבוץ ולסקור גם את מפעל הקרמיקה כחלק מאתרי המורשת של כפר מנחם. לאחרונה הושלמו המסמכים והם אמורים להיות מוגשים לוועדה המחוזית לקבלת החלטה תכנונית בעניין.
3. במהלך חודש אוגוסט נדונה להפקדה תכנית המתאר הכוללנית למוא"ז שדות נגב. לתכנית הוכן נספח שימור שסקר חלקית את האתרים הראויים לשימור במועצה. במהלך הדיון הצפנו מספר אתרים שלא נכללו ברשימה ולשמחתנו המועצה האזורית ראתה לנכון להביא את הנושא לדיון בוועדת שימור מקומית עם נציגי היישובים כדי לבחון לעומק את השכבה של אתרי המורשת שנסקרה רק באמצעות יועץ שימור חיצוני.

שתהיה לכל נאמנינו וממשיכי דרכינו שנה טובה והמון הצלחה! שתהיה שנה של בריאה, עשייה, יצירה, התחדשות ושימור.

בברכה מריה מצרפי
מנהלת המחוז

בגיליון זה:

- ביקור האלוף דוד מרכוס
- בארות בחבל הבשור התחתי: מצאי היסטורי
- אילת בדרך לסיום שלושה פרויקטים מרכזיים לשימור
- הבדואים בנגב בתקופת הממשל הצבאי
- בית העלמין הצבאי נגבה - הלידה
- הפעילות המנדטורית והקמת מחנות הצבא במישור החוף הדרומי
- סיבוב במגדל המים באשקלון

ביקור האלוף דוד מרכוס ("מיקי סטון") / יובל נבו

כבר בשנת 1947 צפה בן-גוריון שתפרוץ מלחמה עם הערבים תושבי הארץ, לכן גייס בן-גוריון קצינים בכירים מחו"ל לטובת היישוב היהודי וארגון ההגנה. על המשימה הופקד שלמה שמיר, לגייס את דוד מרכוס מניו יורק בשל קשריו הענפים ומקצועיותו הצבאית. מתנדבים רבים אחרים זכו לכינוי "גיוס מח"ל" (מעל 4,800 מתנדבי חוץ לארץ, 123 נהרגו במלחמת העצמאות). דוד דניאל מרכוס נולד בשנת 1902 בניו-יורק למשפחה יהודית מרומניה. סיים את האקדמיה הצבאית ווסטפוינט, בעל תואר ד"ר במשפטים, עבר צבאי של פיקוד בצבא ארה"ב במלחמת העולם השנייה, השתתף בצניחה בנורמנדי, ושימש כראש היחידה לחקירת פשעי מלחמה בגרמניה. הוא פרש מהצבא בדרגת קולונל (אל"מ). מרכוס שוכנע על-ידי שלמה שמיר בחשיבות הקמת מדינה ליהודים עם צבא

Emma and Mickey during his stint in Washington, 1943.

דוד ואמה מרכוס : יובל נבו

איכותי, והגיע במהלך ינואר 48 אל ארץ ישראל במסווה של מהנדס בתפקיד יועץ לסולל בונה. בדיעבד, היה מרכוס הקצין היחיד שהגיע, שכן תלאות מלחמת העולם השנייה עדיין השפיעו על עייפותם של רבים אחרים, וכן בעיות תשלום הפנסיה. הכינוי "מיקי סטון" היה פתרון הכיסוי האמריקאי לשהייתו בישראל, למרות היותו חייל בגימלאות בצבא ארה"ב. כשהגיע לישראל הסתובב בכל רחבי הארץ כדי לסקור את מצב ההגנה, כלי הנשק ואימון האנשים. מסקנותיו שהוגשו לדוד בן-גוריון היו: המצב "מורכב", אך ניתן לשיפור בעזרת אימונים וציוד צבאי מתאים למלחמה.

מרכוס שיחזר מהזיכרון ספר הדרכה למפקדי גדודים ופלוגות, שלא היה קיים אז בארגון 'ההגנה'. הוא ראה שיש ללמד ולהכשיר מפקדים בשטח, למד בעל פה מסמכי צבא אמריקניים ודוקטרינות

מלחמה ופיקוד והעבירם בעל-פה לחניכי קורסי הפיקוד בשטח, היות ואי-אפשרי היה להתכנס למקום אחד.

מרכוס חזר לארה"ב בחודש מרץ '48 אך עם הכרזת המדינה ב-ה' באייר, 15.5.48 הגיע שוב לארץ לבקשת בן-גוריון לעזור בניהול המערכה כיועץ צבאי בכיר. בפקודת מטכ"ל מי"ט באייר ה'תש"ח, 28 במאי 1948 נקבע כי: "האלוף סטון מתמנה למפקד חזית ירושלים ולפקודתו יעמדו חטיבת עציוני, חטיבת הראל והחטיבה השביעית. ניתנת הסמכות לאלוף סטון לגייס מספר קצינים וסמלים מתוך שלוש החטיבות הנ"ל להרכבת המטה שלו." (בכתב יד: עד הוראה חדשה) – דוד בן-גוריון.

עקב כשלונה של חטיבה 7 (בפיקוד שלמה שמיר) בכיבוש משטרת לטרון ומצבה הגרוע של חטיבת הראל, התמנה מרכוס ל'אלוף' על-ידי דוד בן-גוריון ולמפקד חזית ירושלים, בדיוק ביום שבו נפל הרובע היהודי בידי הירדנים - 28 במאי '48. (ד.ב.ג. יומן מלחמה, ב', עמ' 424).

אחת מפעולותיו הראשונות בתפקיד, כשתחת פיקודו היו בין השאר חטיבה 7 החדשה וחטיבת הראל וכוחות נוספים, היתה בחיפוש, או ליתר דיוק, המצאת דרך עוקפת חדשה בהרי ירושלים לאותן שיירות אספקה אל העיר - דרך שתמנע מפגש חזיתי עם כוחות ירדניים וערבים בגזרה. כך נולדה 'דרך בורמה' (ש'התגלתה' גם על-ידי אריה טפר ועוד כוחות). מרכוס היה מפקד המבצעים "בן-נון" ו"יורם".

שבוע קודם לכן, ב-20 במאי, הגיע קולונל דוד מרכוס ('מיקי סטון'), כנציג המטכ"ל, למטה חטיבת הנגב של נחום שריג בקבוץ דורות שבנגב. הוא הגיע עם הג'יפים הראשונים, שאחר-כך היו חלק מהגדוד התשיעי של 'חטיבת הנגב'. זה היה יום לאחר נפילת קבוץ יד מרדכי ונסיגת לוחמיו לדורות. בדו"חות שהעביר למטכ"ל שררה אווירה עניינית. הוא הבריק (וגם שלח שליח) כי: 'המצב קריטי, אבל אין יסוד לבהלה', והמליץ לנהל פעילות אווירית מסיבית נגד הכוחות המצריים. בעיקר הציע להפציץ את מסילת הברזל שעליה התנהלה תנועת הרכבות מאל-עריש לארץ ישראל ואת המרכז הלוגיסטי הגדול בעיר עצמה. עוד ביקש להעביר לחטיבת הנגב פריטי נשק שונים - בעיקר מרגמות ונשק נגד טנקים. נראה שדיווחיו של מרכוס על הנעשה בחזית הדרום עודדו את בן-גוריון לדבוק בקו שבו בחר לנהל את המלחמה, ועל כן, חרף הדיווחים הקשים על נפילת יד מרדכי (ונפילת 20 ממגניו) ועל ההתקפות שספגו יישובי הנגב, קבע ראש הממשלה ב-24 במאי כי את המאמצים הצבאיים יש לרכז במשימה העיקרית, שהיא 'שחרור ירושלים וכיבוש סביבותיה' (מתוך המאמר: 'מי בלם את המצרים במלחמת 1948?').

בעשירי ביוני 1948 התרחש אירוע טרגי. מרכוס יצא לשירותים במפקדתו שהועברה זה עתה לאבו-גוש, באזור מנזר "גבירתנו של ארון הברית" שבמעלה הכפר. הוא לא היה מודע לחילוף השומרים סביב 4 לפנות בבוקר, וכשחזר אל המפקדה לא זוהה על ידי החייל המחליף. מרקוס שלא ידע עברית, פנה אליו באנגלית. החייל שלא ידע מילה באנגלית, חשש שמדובר בערבי שכן רמת הכוננות היתה גבוהה בשל הקרבה

להפוגה. ירייה אחת נורתה וכך מרכוס מצא את מותו כאלוף הראשון בצה"ל. בן-גוריון כתב כי בעת קבלת הידיעה מיגאל אלון הרגיש "שאבד לנו יהושע בן-נון של מלחמת הקוממיות - בראשית המלחמה" (ד.ב.ג. בהקדמה לספר 'האלוף' של טד ברקמן).

שלמה שמיר, שגייס את מרכוס ועמד בראש חטיבה 7 שהיתה אחראית על הדרך לירושלים, כתב: "מרכוס נפל ביום שבו נכנסה ההפוגה הראשונה לתוקפה, והמצור על ירושלים הוסר (עניין שהיה

אנדרטת מח"ל בכניסה לגבעת התחמושת : אתר מח"ל עולמי

בראש מעייניו של מרכוס). מותו של מיקי - רגע אישי.

שם, בשדה התעופה בניו-יורק, הוצאתי אותו באלגנטיות מזרועות אמה אשתו. הבאתי אותו ארצה על אחריותי. [...] במטוס שאלתי אותו: "למה הסכמת לבוא?" והוא השיב: "דם אברהם אבינו זורם בעורקי". שאלתי עוד: "היכן לקבור אותך אם תיהרג?" והוא השיב: "בווסטפוינט, לשם כולם מגיעים". לפתע היה עלי לשאת באחריות לאירוע אכזרי, שאירע מחוץ לתחום שליטתי. " (שלמה שמיר, "...בכל מחיר" - לים, עמ' 404).

לאשתו של דוד מרכוס שלח ד.ב.ג. מברק לטדי קולק: "תמסור לאשתו של מיכאל (?) מרכוס שהלילה נפל בעלה על משמרתו בהרי ירושלים. ממשלת ישראל, הצבא היהודי וכל הישוב בארץ שולחים לה הבעת תנחומים נאמנה. בזמן הקצר יותר מידי, עלה בידו לתרום תרומה חשובה לבניין כוחנו הצבאי ושכלולו [...]. מרכוס התחבב על כל אנשינו, [...] כולם העריצו את אומץ רוחו, את תפיסתו הצבאית הקולעת, את התמצאותו המהירה, את חברותו הטיבעית, ואת מסירותו לבלי גבול. הוא התמנה למפקד העליון בחזית י-ם ומייד נעשה לרוח החיה בחזית זו - הקשה והחשובה ביותר שהיתה לנו בכל החזיתות. בהסטוריה היהודית יעמוד שמו לנצח - ויהדות אמריקה כולה תתגאה בבן הגדול והאמיץ שהוציאה בשעה קשה וגדולה למלחמת השחרור של ישראל". (ד.ב.ג. יומן מלחמה, ב', עמ' 503).

האלוף דוד מרכוס נחנט והושם בארון, הוטס חזרה לארה"ב בליווי סגני-אלוף משה דיין ויוסי הראל, ונקבר בבית הקברות באקדמיה הצבאית הידועה "ווסט פוינט" שבארה"ב.

לקחי תורתו של מרכוס יושמו על-ידי יגאל אלון כמפקד חזית הדרום, ומבצע "דני" לכיבוש רמלה-לוד ולטרון-רמאללה כונה בחלקו השני מבצע "מיקי". תורתו הכתובה שימשה את פיקוד צה"ל כ-15 שנה עד שניכתב חומר חדש ומעודכן.

האלוף דוד מרכוס מונצח באנדרטה בטלזסטון, מחנה מרכוס בחיפה, קבוץ משמר דוד (מרכוס), שכונת נוה דוד בתל אביב וברחובות רבים בארץ. מתנדבי חוץ-לארץ - מח"ל הונצחו באנדרטה על כביש 38, באזור שער-הגיא, בעליה של דרך בורמה לכיוון בית מאיר. האנדרטה תוכננה על ידי אדריכל הנוף יורם שחם ונחנכה בשנת 1993. בשנת 2008, לכבוד אירועי מלאת 60 שנה להקמת המדינה, שוקמה והורחבה האנדרטה בתכנונו של ראובן ג'ימבשו. אנדרטה נוספת לכבוד מתנדבי חוץ לארץ ניצבת ליד אתר גבעת התחמושת בירושלים.

סיפורו של האלוף הראשון בצה"ל - קצת נשכח, למרות שזכה לגרסה הוליוודית מכובדת בסרט "הטל צל ענק" (1966), בכיכובם של קירק דאגלאס, יול ברינר, ג'ון וויין ואפילו פרנק סינטרה. טד ברקמן כתב ספר לנוער 'האלוף' ובו הקדמה מאת בן-גוריון.

הכותב הינו נאמן שימור קיבוץ עין צורים

האנדרטה לזכרו בטלזסטון (קרית יערים) : יובל נבו רביבים

בארות בחבל הבשור התחתית: מצאי היסטורי/ דן גזית

על הטכנולוגיה שננקטה בכריית בארות בחבל הבשור בימי קדם כבר כתבתי באתר שלי ("דיפון תוך כדי כריית נדבך-נדבך"). הפעם אני מנסה להקיף את כל מצאי הבארות, תוך ניסיון לשייך אותן לתקופות שבהן הן ניכרו. ברור לי לחלוטין שהשיוך הזה לרוב טנטטיבי גרידא, והוא יכול להסתמך בעיקר על תקופתו של האתר שבו, או בקרבתו, הבאר קיימת; כמו כן, תיארוך כרייה סביר קשור לממצא הארכיאולוגי העתיק ביותר המצוי בשאריות החומר שהוצא ממעמקי הבאר תוך כדי שיפוצה בימי קדם. עניין נוסף הראוי לציון הוא שהמקורות הכתובים מעידים כי ברוב הבארות – אם לא בכלן – המים היו בעלי נטייה מסויימת למליחות, אך היא היתה יחסית סבירה לשתייה לאדם ולבעירו.

קבוצת בארות שאינה נדונה ברשימה זאת היא בארות שנכרו בעת החדשה, שבהן הגיעו למים מלוחים והן נזנחו (למשל במצפה גבולות וליד צאלים). יש להזכיר גם את קו הרכבת הצבאית הבריטית, שפעלה לרוחבו של חבל הבשור בין השנים 1918-1927 בין רפיח לבאר שבע, וכמעט בכל תחנותיה נכרו בארות לצרכי קטרי הקיטור; לבארות הללו כמעט ולא נותר זכר.

לא ראיתי לנכון להצמיד נקודות-ציון (נ"צ) לבארות, אלא להקל על הקורא בתיאור סביבתי שלהם.

להלן רשימת הבארות שנכרו בחבל

הבשור לפי סיווג היסטורי משוער:

קדם-רומי: רוחיבה (רחובות בנגב); תל הרור;
תל גמה; ביר קמלה (בנחל בשור, סמוך לתל שרוחן).

התקופה הביזנטית: בארות חורבת חלוצה;
באר ימואל (מצפון-מזרח לחלוצה); שלוש
בארות בנחל שקמים; מפגש נחלי בשור-
אסף; מחנה צאלים.

קדם-המלחמה העולמית הראשונה: יער
בארי-דרום; חורבת מדור (מצפון לרעים);
דרך המים (ממערב לרעים); בארות אופקים
(ממזרח לתחנת הרכבת וממערב לה בנחל).

תקופת המנדט הבריטי: באר ג'ומעה אבו-
עודה (נחל בשור); אבו-סוסיין (מערבה
לרעים); בארות נחרור, אבו-בקרה, באר

הלמות, באר שרוחן, מאגר נירים; בארות רבובה (רואיבה) מצפון לגבולות; באר חוות נבון (מדרום למגן);
באר מדרום-מערב למגן; באר בכניסה לגבולות.

ביר קמלה (מדרום-מזרח לתל שרוחן: דן גזית)

סיכומים מספריים:

4 בארות קדם-רומיות

11 בארות ביזנטיות

6 בארות קדם-המלחמה העולמית הראשונה

1 המלחמה העולמית הראשונה (במפגש הנחלים בשור-אסף). (*)

17 בארות מתקופת המנדט הבריטי

סך הכול 39 בארות. ברור לי שבתקופה הביזנטית נכרו יותר בארות בחבל הבשור וכנראה שלא איתרתי את חלקן.

לסיכום זה יש להוסיף 6 בארות באזור משאבים (עסלוג'), באר אחת מצפון לה - ביר תורכיה (ליד הכניסה למשאבי שדה) ובאר אחת מדרום לה (ביר הדאג'). ממערב לרביבים קיימות 2-3 בארות בשטח האש שלא סקרתי; ממזרח לרביבים, בגדת נחל בשור, קיימת באר אחת פעילה. לאורך נחל גרר מצויות בארות סתומות אחדות.

תופעה נוספת ש"עליתי" עליה היא שרידי בארות סתומות. אין לי מושג מדוע סותמים בארות, מי עושה זאת וכמה ישנן כאלה. אם קיימת כאן בעיית בטיחות - הרי אפשר בקלות לגדר את פתח הבאר. בארות סתומות לדוגמה - באר בגדת נחל בשור, צפונית לצאלים; 8 (!) בארות בשרידי הכפר רואבייה, צפונית לגבולות; 2 בארות ליד תל שרוחן.

ואם בעניין בארות בנגב עסקינן - הרי חובה להזכיר כי החל מסוף שנות העשרים של המאה הקודמת ועד "המרד הערבי" שפרץ בשנת 1936, שיפץ השלטון הבריטי עשרות בארות בצפון הנגב, חלקן קדומות; פעילות זאת בוצעה על-מנת לייצב את נוודות האוכלוסיה הבדווית ולשפר את הפיקוח עליה. על מבני-העל של רוב הבארות הללו חרטו הקבלנים את תאריך שיפוצן, למשוש-ליבם של החוקרים (למשל בבארות אבו-סוסיין, בבארות אבו-בקרה ועוד)...

יש לציין, כי בסקר רגיל - לעתים קשה להבחין בין שרידי באר או שרידי בור-מים; אפילו משלחת הארכיאולוגים הבריטיים, שסקרה בשנות ה-30 של המאה הקודמת את סביבת תל שרוחן, לאחר חפירתו, טעתה בזיהוי שכזה.

ולסיום - הערה סמנטית: בספרות המקראית, המונחים "באר", "בור" (או בור-מים) ו"עין" משמשים בערבוביה, ובטקסטים לא קיימת אבחנה ביניהם (וכך גם בשפה הערבית הספרותית!); אני מניח (אך אין לי הוכחה לכך) שרק בעת החדשה, בשפה העברית המודרנית, שלושת המונחים הללו קבלו את פירושיהם הנבדלים.

(*) במלחמה העולמית הראשונה שהו בצפון הנגב, במשך כחצי שנה, כחצי מיליון חיילי הצבא הבריטי ונספחיו שעלו ממצרים מול האימפריה העות'מאנית. הבריטים העדיפו להשקות את צבאם (כולל רבבות סוסים, פרדים וגמלים) בשאיבה מנביעות נחל בשור ואגירת המים האלה בבורות המים מהתקופה הביזנטית, הנפוצים בשטח.

מבנה-על של באר דרומית למושב תפרח: דן גזית

הכותב, הינו בעל הבלוג 'אבני גזית' ונאמן קיבוץ גבולות

הראשון: מגדל הפיקוח של שדה התעופה

מש בימים אלה אנו עומדים במהלך סיום סופי של שימור אתר "מגדל הפיקוח השני" של שדה התעופה באילת. האתר שפעם ניצב בסמיכות למסלול התעופה בשדה, ניצב כיום (בשל התפתחות העיר) ממש בכביש הראשי של אילת - "שדרות התמרים", וסביבו נבנה בימים אלה מרכז קניות חדש (קניון שבעת הכוכבים), שעומד להיפתח עם סיום בניינו ועם סיום שימור מגדל הפיקוח וצריף הטיסה שניצב מתחתיו. בתיק התיעוד נכתב: "מבנה מגדל הפיקוח נבנה בשנת 1953, והוא למעשה שימש כמגדל השני בשדה. המגדל הראשון שהוקם על ידי חיל האוויר בשנת 1949 היה צריף עץ זמני שנבנה בתחילת השימוש בשדה על גבעה ליד המסלול, המגדל לשימור שימש כמגדל הפיקוח של שדה התעופה עד לסלילת כביש הערבה, שלמעשה חצץ בינו לבין מסלול הנחיתות וההמראות". בשנת 1953- נבנה מגדל הפיקוח השני, בעל גג בטון מקומר, הנמצא כיום ממערב לשטח שדה התעופה ולא נכלל בתחומו. מגדל זה, שאותו אנו משמרים, שימש את השדה עד שנת 1964 כשהוקם מגדל הפיקוח השלישי בתחומי השדה. שדות תעופה רבים נבנו בארץ בתקופת המנדט, חלקם כמנחתים צבאיים. מרביתם נמצאים בשימוש

אתר מגדל הפיקוח השני: שמוליק תגר

שיקום המגדל 8.2023: שמוליק תגר

עד היום. מגדלי הפיקוח נבנו בסגנונות שונים, ולא עקבו אחרי דגם מסוים. אפילו שחלקם נבנה באותה תקופה - תקופת המנדט ואף כמה שנים לאחר סיום המנדט, לא נראה ששאב מגדל הפיקוח של אילת השראה מאף אחד מהמגדלים האחרים שהיו קיימים בשדות התעופה השונים בארץ. הוא היה נמוך יחסית למגדלים האחרים - חד-קומתי בלבד ומעליו "המגדל" הקטן.

הערך ההיסטורי שלו מסמל את המהפכה הגדולה של אילת, מאום-רשרש לעיר הומה. גלגוליו הרבים של שדה התעופה על שלושת המגדלים השונים ששימשו אותו, מייצגים

את המעבר ממנחת מאולתר לשדה מודרני-בינלאומי, והיוו מרכיב מרכזי בפיתוחה של העיר כעיר קייט בין-לאומית. המגדל מייצג גם ערך אורבני הניצב על אחד הצירים המרכזיים - שדרות התמרים, ונוכחותו מהווה זיכרון ברור לימיה הראשונים של אילת ולגרעינה ההיסטורי.

באוגוסט 2008 הוחלט על-ידי ועדת השימור של עיריית אילת לשמר את המגדל עצמו, מאחר והוא כלול כיום במתחם המיועד לפיתוח של מרכז אזרחי ומסחרי פרטי ובו יוקם מרכז חנויות מודרני.

הדבר משמש אתגר אמיתי לנו, לעוסקים בשימור ובהנצחת ההיסטוריה, מכיוון שכל הציוד במגדל, דרך הפעלתו, צורתו והחומרים מהם נבנה אינם קיימים יותר בתקופתנו המודרנית. במהלך השנה וחצי האחרונות אספנו דוגמאות רבות של מכשירי קשר, משדרים, מיקרופונים, מודדי טמפרטורות, מדי רוח ועוד כדי להציג את המגדל ותוכנו בצורתו המקורית ביותר. הוחלט כי הגישה למגדל תהיה באמצעות מדרגות וחזית זכוכית שתאפשר מבט אל פקחי התעופה (בובות) בעת פעולתם במגדל; ביקורם של המבקרים יהיה כחלק מ"מסלול הראשונים" המתוכנן בעיר והכולל כעשרים אתרים "עתיקים" מתקופת הקמתה של העיר אילת.

השני: משאבות המים בחופה המערבי של אילת

לא רחוק מבסיס חיל הים, בחופה המערבי של העיר אילת, ניצבות להן שתי משאבות מים ענקיות על החוף, צבועות בירוק. משאבות אלה הוכרזו כאתרי שימור על ידי עיריית אילת עוד בשנת 2012 וכיום הן עומדות בפני שיפוץ, צביעה והכנה כאחד מהאתרים ההיסטוריים בעיר אילת. הפרוייקט הינו פרוייקט משותף על ידי עיריית אילת, חברת החשמל וחברת מקורות להנצחת ערכי ההיסטוריה, הערכים חינוכיים והחברתיים וערכי סביבה אורבנית.

משאבות המים בחוף מערבי אוגוסט 2023: שמוליק תגר

עוד בשנת 1964, הוחלט להקים בעיר אילת השוכנת לחופי הים האדום - תחנת-כוח דו-תכליתית לייצור חשמל בהיקף גדול ובמקביל תתפיל מי-ים לשיפור איכות מי השתייה. ואכן, במקום הוצבו שתי משאבות גדולות ובאמצעותן נשאבו מי הים אל התחנה ושימשו הן את מתקן ההתפלה שהותקן בה והן לצרכי קירור ועיבוי מערכות הקיטור ביחידה לייצור חשמל. הקיטור - פרט לעובדה ששימש לייצור חשמל - גם היווה למעשה את מקור האנרגיה לתהליך

ההתפלה. משנסגרה תחנת הכוח, עמדו המשאבות עצובות בשיממון - צופות בדממה אל הים האדום, מחכות למצילן שיגאל אותן מאחרי גדרות גבוהות, מוסתרות מעין אדם. לפרוייקט המתבצע בימים אלה יצאו כבר המכרזים לשימור וחיידוש מבני המשאבות ההיסטוריים שיעזרו להציג את מורשת חברת החשמל לעיר אילת ותכנן האזור כולו עם שילוט היסטורי מתאים; המשאבות יהיו גם חלק מ"מסלול הראשונים" המתוכנן בעיר אילת.

השלישי: מגדל המים של בית החרושת לקרח

מגדל הקירור הינו מבנה טכני שנבנה כחלק ממערכת קירור בבית החרושת לקרח, בית חרושת שהוקם באילת בשנת 1956. זהו מגדל הבנוי בצורת ארובה ומתנשא לגובה של שישה מטרים, שבעזרתו קיררו את מתקני ייצור הקרח במפעל. עד שנות ה-70 המפעל היה בחזקת חברת סולל בונה ובשנת 1975 המתחם עבר לתפעול בעלות פרטית עד שנסגר בשנת 2004.

מים חמים הוזרמו מבית החרושת על ידי משאבות אל ראש מגדל הקירור, ומשם הותזו על שכבות דחוסות של רשתות עץ שמילאו את חלל המגדל. אוויר קר שנשאב מפתחי הארובה שבתחתית המגדל, נשב בין קורות העץ הרטובות וספג את חום המים, בזמן שהטיפות קוררו וטפטפו למטה. המים המקוררים נאגרו בבריכה בתחתית המגדל, ומשם הוזרמו חזרה לבית החרושת לקרח את גז האמוניה ששימש לייצור הקרח.

בית החרושת לקרח באילת הוקם כחלק מפיתוח שכונת המאפייה

מגדל קירור ביח לקרח אילת - שנות השמונים: ארכיון אילת

מגדל המים של ביהח"ר לקרח אוגוסט 2023: שמוליק תגר

ההיסטורית (כיום שכונת יעלים), שהייתה השכונה הראשונה בעיר. המקום סיפק קרח בבלוקים לתושבי אילת והסביבה, לבסיסי צה"ל ולראשוני המטיילים שהגיעו לעיר. המפעל שהוקם באילת היה אחד מהחיוניים ביותר בתקופת הקמת העיר בשל האקלים החם והיבש, טרם השימוש במקררים חשמליים, ופעל עד לשנת 2004. מגדל הקירור היווה מרכיב לתעשייה המקומית והייצור היומיומי בשכונת המאפייה והיה חלק ממרקם תפעולי והיסטורי של העיר. למגדל ערך היסטורי, ערך אורבני וערך טכנולוגי ובימים אלה, לאחר שהוצב במקומו הישן במרכז רחבה שבין בתי מגורים חדשים, אנו עומדים לקראת סיום שימורו ופתיחת האתר ההיסטורי לתושבי אילת ואורחיה.

הכותב, הינו נאמן שימרו וחבר ועדת השימור אילת

הבדואים ידועים כמקבלי אורחים למופט חשיבות ערך החופש והכבוד נר לרגליהם על פי המסורת, הבדואי מחויב לארח כל אדם ללא הבדל מיהו, לשרת את האורח במתן מקום שינה מזון ומשקה האורח מוגן פיזית כל עוד הוא מצוי באוהל או בית המארח. הכבוד השם הטוב של כל פרט במשפחה בחמולה ובשבט, שמירה על כבוד האישה, שכל גבר בדווי מחויב להגן עליו. אלו הם ערכים החשובים ביותר בחיי הבדואים.

בנו של שייך עודה אבו מעמר ניקרא על שם פנחס עמיר היום ראש המועצה המקומית שגב שלום עמר עודה אבו מעמר.

בתקופת הממשל הצבאי היחסים של היהודים והבדואים היו טובים וחיים עם הבדואים בכבוד ובטחון לצערנו היום המצב שונה.

הכותב, הינו נאמן שימור באר שבע

נשיא המדינה השני יצחק בן צבי, שיח סלמאן אל הוזייל, שיח עודה אבו מעמר והמושל הצבאי פנחס עמיר: שלמה ציזר

בית העלמין הצבאי נגבה - הלידה/ מאיר מינדל

שאון התותחים נדם ומרחץ הדמים תם. הדחפורים והשופלים סיימו להטמין את מאות הגוויות של החיילים המצריים בשדות נגבה, והריח המתקתק של המוות - גז והתנדף. כל המבנים בקיבוץ היו טרף לפגזי סוללות התותחים המצריות. גידים של ברזל חלוד בצבצו מתוך הקירות הפצועים והדוממים. אמנם המגינים למדו מחדש להלך זקופים, ולא חששו יותר מירי צלפים, אך התחושה העגומה על נפילתם 43 אחים לנשק הייתה קשה.

קובה וילן, דוד זלשינסקי המזכיר, משה קאופמן - הרפתן, שצאן מרעיתו הוצא לפינוי - נתבקשו "להחליף את כובעיהם" ולהדריך עשרות אח"מים, שבאו להזין את עיניהם במה שהתחולל ולהצטלם עם המגינים. (חשוב מאד לרזומה הפוליטי...) שלושת המדריכים סיפרו שוב ושוב על ימי הלחימה ועל מותו של המפקד הנערץ רס"ן יצחק דובנו "יואב". סיפרו על האופנוען מ"גבעתי" - חיים פלד* - שבנסיעה מטורפת פרץ את הכיתור והביא מידע קריטי למפקדה בגדרה.

סיפרו על ה"תותח" - מרגמה 160 מ"מ (!!) - שהומצא ע"י חיל המדע ונוסחה בראשונה ע"י אוריאל בכרך בכיבוש משרת עירק אל סואידן.

המספרים לא פסחו על שיירת פינוי הילדים בליל 17-18 במאי, ועל ברנרד גריג - המייגר הבריטי, שערק מיחידתו, נקלט בנגבה, ובליל הפינוי - הפקיד בידיה של ג'ני אשתו את הקופסה עם זוג היונים. באור ראשון, הן הועפו משיירת הפינוי, שחנתה בגבעת ברנר, וחזרו לשובך של ברנרד

הטנק בכניסה לבית העלמין: עפר יוגב

עם הפתק המרגיע בתותב. אך, ברשותכם, נשוב אל נושא המאמר: עמידתו העיקשת של הישוב בשתי התקפות טנקים וחי"ר המצריים (2/6/1948 וכן 12/7/1948) נישאה בהערצה בפי כל, אך השיקום של הישוב היה חשוב מכל.

ד"ר זאב אשכולי, שהקים את "המדור להנצחת החייל", ויוסף דקל, שהקים את "היחידה להנצחת החייל" פנו למזכירות וביקשו שהקיבוץ יעמיד לרשות היחידה תא שטח לעיצוב הזיכרון בבית הקברות הצבאי. הקיבוץ החליט להעביר לרשות היחידה 3 דונם בכניסה לקיבוץ. בשנת 1949 אשר חירם, ששימש כאדריכל הבית של "היחידה להנצחת החייל", בא לנגבה, ראה את המקום, ולימים הסביר את הרעיון, שהנחה אותו בעיצוב בית הקברות:

"בראשונה מצאתי כמה קברים בואדי. לאחר הסתכלות באי-סדר של קברות החללים, הגעתי אל הרעיון - קברתם במורד? אני ארומם את זה. נרד במדרגות, כי לקבר - יורדים. לאחר המדרגות תהיה רחבה, וממנה עולים אל הקברים. המדרגות - נמוכות הן, רחבות, שבהם נצעד אט אט ונתקדם אל הקברים. סידרתי את הקברים לגובה אחד".

בהתייחסו לתוכנית של ביהק"צ כתב מבקר האמנות ומנהל מוזיאון ת"א אויגן קולב: "מקום הקברים הוא משמאל לכביש, בכניסה לקיבוץ, בגיא קטן. גיא זה יועמק וייושר. גרם מעלות יוליך מן הכביש, אחרי כן השטח יוגבה בהדרגה ע"י טראסות..

כל השטח יקבל מסגרת ארכיטקטונית, שמשווה לו אחידות, ויעוטר במדשאות ופרחים". קולב אפיין את בית הקברות בנגבה כ"יחידה ארכיטקטונית שקטה, רצינית, מרוחקת משאונם ומקצבם של החיים".

בשנת 1949 הזמינו יד מרדכי ונגבה את הפסל נתן רפופורט לבנות מצבות זיכרון פיסוליות מברונזה.

בית העלמין: אתר מא"ז יואב

· סא"ל יצחק דובנו - שימש כמדריך ראשי ב"הגנה". לאחר העימות עם בן גוריון, שלא אהד את אנשי שמאל, חזר לביתו, תכנן את מפת תעלות הקשר, בונקרים וכן 13 עמדות הגנה. (כזכור, נהרג מפצצת אויר - 21/5/1948).

...האנדרטה, שתכנן רפופורט בנגבה הייתה פסל מונומנטלי, שתואר באופן פיגורטיבי 3 דמויות מגינים לוחמים: דמויות זקופות מוצקות ועזות ביטוי... דמות חבר משק (וכובע "טמבל" על ראשו מ.מ.), חברה (חובשת עם תיק עזרה ראשונה) וחייל צעיר. המבטים - עזים הם, ניבטים מול האימה, אך מלאי בטחון. כפות הידיים של השלשה שלובות זו בזו, שילוב של אחוות נשק ומשק".

זה הרגע לגלות לקוראים, כי באנדרטה טמון סוד כמוס, שגילה לי קובה וילן - רעו של הפסל והמפקד המקומי שהחליף את דובנו ז"ל. כך סיפר: "איננו יודעים בוודאות למי דמו פניהם של החובשת ושל החייל. אנו כן יודעים למי שייך קלסתר הפנים של הקיבוצניק; אלו פניו של מרדכי אנילביץ' - מפקד המרד בגטו וארשה".

נתן רפופורט היה חניך בקן השומר הצעיר בוארשה. המדריך שלו וראש הקן היה מרדכי אנילביץ'. לאחר שובו של הפסל מן האוואקואציה (פינוי), מרוסיה האסיאתית, סופר לו על מרד גטו וארשה ועל סימו הטראגי ברח' מילא 18.

רפופורט הנרגש נשבע, כי "מעתה ועד יום מותי, בכל פסל, שתיכלל בו דמות גברית, אנציח את קלסתר הפנים של אנילביץ'". ואכן הדמיון של הפנים בפסלים ביד מרדכי ובנגבה - מוחלט הוא. בניית האנדרטה לזכר מגיני המשק התעכבה, ובתחילת 1953 עדיין לא היה ברור היכן היא תוצב.

בשלהי פברואר התקיים ויכוח סוער בנושא בשיחת הקיבוץ. הוחלט להציב את האנדרטה בביהק"צ. עבור חברי נגבה בניית האנדרטה הייתה מימוש הבטחה להפוך את קברי אחים ל"פינת יקר", שתבטא את המחויבות לזיכרון: "לא פחד של בית עלמין מטילה פינה זו, אלא זהר של קדושה אופף אותה ועוז של גבורה. לכן יקר לנו האמן נתן רפופורט ובהתגשם חזונו - יבורך*".

אך החלומות לחוד והמציאות לחוד. דרך חתחתים המתינה לפסל וליצירתו; הפסל נתקל בבעיה ללא פתרון – בארץ לא היה כבשן בהיקף ובגובה הנדרשים (4.5 מטר). על כן יציקת כל דמות בנפרד התאפשרה רק בפריז. בסטודיו של האמן עוצבו הדמויות בגבס. לאחר השלמת היציקה, העברת הדמויות נתקלה במכשול נוסף, שהתגלה כבלתי עביר- שביתת סוורי צרפת. כל הבקשות של מנהיגי מפ"מ לשבור את השביתה "באופן חד פעמי" ולהעביר את מטען יקר הערך, לא עזרו.

בסוף נכמרו רחמיהם של הצרפתים, והם הציעו להשיט את הפסלים בשלוש אסדות קטנות בנהר מז (MAAS) להגיע לרוטרדם, ומהולנד להעביר את הדמויות לארץ. כך היה.

בעקבות שלוש הדמויות הגיע לנגבה גם הפסל. הוא הלחים את שלוש הדמויות למקשה אחת. לאחר שנה פאטינה (חומר שמעניק גימור נחושתי אדמדם לארד ולהלחמות בדיל) ירוקה כיסתה את הפסל, ואחת לעשור מומחי שימור ממוזיאון ישראל באים, מנקים ומכסים את הפסל בשעווה (וקס).

יוסף דקל ("היחידה להנצחת החייל") פנה לקיבוץ וביקש להימנע מבניית האנדרטה בחלקת הקברים. זה היה נושא לוויכוח בשיחת הקיבוץ. בשיחה הושמעה הסתייגותו של דקל, אך הקיבוץ החליט להתעלם מדבריו.

אנדרטת נתן רפופורט: אתר יזכור

לאחר חנוכת האנדרטה ראה בה דקל עד כמה נוכחות האנדרטה מוסיפה לאווירת בית הקברות. וכך אמר: "בית הקברות בנגבה מקנה למבקרו מושג מלא על כבוד ויקר לנופלים. עתה נוספה לדשאים ולפרחים, בהם עוטה בית הקברות, האנדרטה, והיא משווה למקום רוממות רוח".

יתרה מזאת, דקל הודה, כי האנדרטה שינתה את השקפתו בנוגע לאפשרות בניית

הפסלים בבתי קברות צבאיים: "אדון רפופורט נתן לנו דבר, שלא האמנתי כי נוכל להעמיד באחד מבתי הקברות שלנו. לא חשבנו על פסלים. תבורך נגבה שפתחה פתח לכך..."

הכותב, הינו נאמן שימור קיבוץ נגבה

טרם פרוץ מלחמת העולם השנייה, ב- 1/9/1939, היה הצבא הבריטי פרוס בארץ-ישראל באופן מצומצם יחסית שלא תאם את המשימות שהוטלו עליו עם פרוץ המלחמה. מצבת הכוחות הבריטיים ערב המלחמה גדלה באופן משמעותי בין השנים 1936-1939, עקב המאורעות, אך הרכב הכוחות לא התאים להיערכות בפני לחימה בצבאות סדירים כצבאות איטליה וגרמניה. עוד לפני פרוץ המלחמה בספטמבר 1939, משגברה המתיחות הבינלאומית, הוגדרה ארץ-ישראל כחלק מתוכנית ההגנה הבריטית הכוללת של מצרים והאינטרסים הבריטיים בה (אייל, 1999, עמ' 474).

תחילת מלחמת העולם השנייה עמדה בסימן של ניצחונות בזק גרמניים שהביאו בשיאן לכיבוש צרפת על ידי כוחות גרמניה ב-1940 ולחשש כבד בצמרת השלטון הבריטי מפלישה גרמנית לבריטניה. חשש זה הביא להיערכות במפקדת הכוחות הבריטיים במזרח-התיכון לתחזיות קשות של מרידת אלמנטים ערביים פרו-גרמניים ושל התקפות איטלקיות וגרמניות על אינטרסים בריטיים במזרח-התיכון (גלבר, 1990, עמ' 16-17).

ד"ר תת קרקעי (למטוס קרב מנחת שדה תימן: עפר יוגב)

ההיערכות לקראת תחזיות קשות אלו הביאה גם לשינוי בהגדרת תפקידו של הצבא הבריטי בארץ-ישראל, כלומר לשמש כמערך הגנה כנגד איומי הפלישה של צבאות הציר (גרמניה ואיטליה) באמצעות בניית בסיסי צבא ברחבי הארץ, בעיקר בדרומה (כגון ג'וליס ורפיח), למקם את פיקוד הצי הבריטי בחיפה ולהיערך למענה לוגיסטי לצי הבריטי במימי הים התיכון ולכלל הצבא הבריטי (גל, 2001, עמ' 36).

בסיסי הצבא הרבים שהוקמו במהלך מלחמת העולם נפרסו בעיקר בעמקים, בשרון, בדרום יהודה וכן באזור עזה ורפיח. הם

מוקמו בנקודות מפתח אסטרטגיות לאורך נתיבי היבשה שחצו את ארץ-ישראל (בילצקי ואמסטר, 1956, עמ' 204). תנופת בנייה זאת והביקוש לציוד צבאי גדל והולך הביאו להוצאת הארץ ממעגל האבטלה שהייתה בו ערב המלחמה. נוסף לכך תרמו המחנות הצבאיים שהוקמו סמוך למושבות היהודיות לחיזוקן ולמניעת הגירה שלילית מהן (דרמן, 1984, עמ' 98-101). תפקיד חשוב היה לחברת "סולל-בונה" בבניית מחנות הצבא: על פי דרישת השלטונות הבריטיים, נוסף לפועלים יהודים היא העסיקה גם פועלים ערבים, וכן רכשה חומרי גלם ואספקה במגזר הערבי (שבא, 1976, עמ' 199).

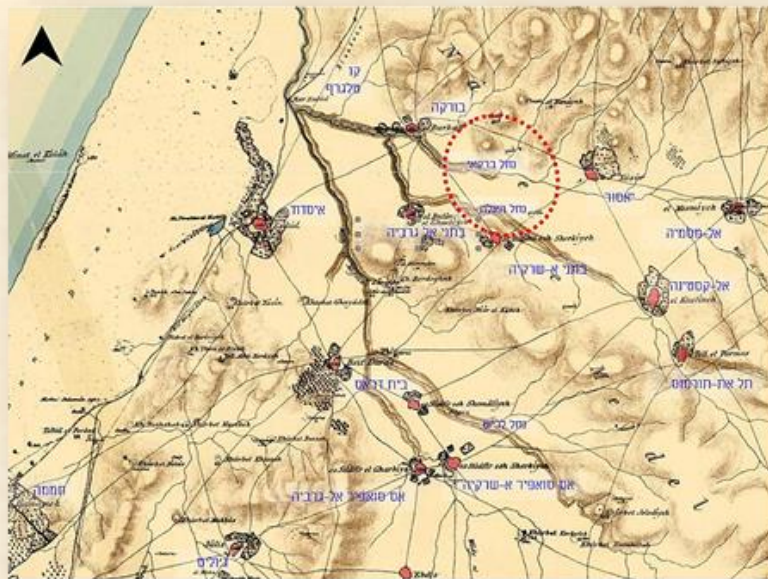
תפקיד חשוב בהגדרת המשימות של כוחות בריטניה בארץ-ישראל היה לחיל האוויר המלכותי, (R.A.F) נוסף לתפקידיו בסיוע בשמירת החוק והסדר בארץ-ישראל ובסיוע לצי הבריטי בתפיסת אוניות מעפילים יהודיים, היה על חיל האוויר להגן על המרחב האווירי של ארץ-ישראל בייחוד מפני התקפות אוויריות של מטוסים איטלקיים, שהיה חשש שינסו לפגוע במתקנים אסטרטגיים, כגון בתי הזיקוק בחיפה.

תפקידו החשוב של חיל האוויר במהלך המלחמה היה לתת סיוע לכוחות הקרקע שנלחמו בחזיתות המזרח התיכון (עירק, סוריה, לבנון ומצרים). תפקיד מרכזי זה השפיע על הרחבת מצבת הכוחות האוויריים בארץ-ישראל והביא להרחבה משמעותית של בסיסי החייל ושדות התעופה בארץ במהלך מלחמת העולם השנייה ואף לאחריה. מפקדת חיל האוויר הבריטי הקימה שדות תעופה רבים ברחבי הארץ שהיוו בסיסים לכוחות עתודה לפני קרבות וכן בסיסים להתארגנות מחדש (אמבר, אייל וכהן, 1997, עמ' 53), כמו כן שדות התעופה הרבים והקטנים הותאמו לצרכים וליכולות של המטוסים בתקופה הנ"ל (גל, 2000, עמ' 36).

בין שדות התעופה הרבים שהוקמו בתחילת מלחמת העולם ניתן לציין את מגידו, רמת דוד, מחניים, עין שמר, מטולה, שדה דב, ראש העין, תל נוף (עקרון, עקיר), בית דרס, פלוגות, חצור (קסטינה) ושדה תימן (את"ה 115/57, עמ' 540; את"ה 115/57, מסמך מתאריך 4.8.1947). החשובים מבין שדות התעופה בארץ במהלך המלחמה היו רמת דוד, לוד ותל נוף (אמבר, אייל וכהן, 1997, עמ' 54-50).

בניית המחנות

מבין החברות שבנו את שדות התעופה הייתה גם חברת "סולל-בונה", שהמחנה הראשון שבנתה היה תל-נוף. בניסיון שצברה הרחיבה את שדה התעופה בלוד להמראת מפציצים ששימשו את חיל האוויר האמריקאי וכן בנתה את שדה התעופה בקסטינה (חצור) (שבא, 1976, עמ' 190-191). במרחב הגאוגרפי של המחקר נבנו בשנים 1939-1942 מספר מחנות: חצור, יאסור וקסטינה, שבספרות ההיסטורית והמחקרית יש בלבול בשמותיהם, ולעתים קשה להבחין לאיזה מחנה ספציפי מתכוון המחבר. ב-12/1939 נמסרה העבודה לבניית שדה התעופה בקסטינה לחברת "סולל-בונה" (דן, 1973, עמ' 148). חוקרים טוענים שהעבודה נמסרה ל"סולל-בונה" בלא מכרז בשל הדחיפות הרבה (שבא, 1976, עמ' 199). מקורות אחרים טוענים שהעבודה נמסרה לחברה לאחר שזכתה במכרז צבאי (דן, 1963, עמ' 148). "סולל-בונה" השלימה את בניית שדה התעופה תוך חצי שנה. כדי להחיש את הכשרת הקרקע הפציצו בשלב הראשון את השטח מן האוויר (בילצקי ואמסטר, 1956, עמ' 187). בבניית השדה עבדו גם פלחים מהכפרים הסמוכים, שעזבו את עבודתם בעונת הקציר. דוד טוביהו, שהיה האחראי מטעם "סולל-בונה", ניסה לשכנעם שלא להפסיק את עבודת הבנייה בשל הלחץ הבריטי לסיים את בניית השדה, אך ללא הצלחה.

האזור בסוף שנות ה-70 של המאה ה-19, אזור שדה תעופה קסטינה מסומן: מפת משלחת הסקר הבריטי (יצאה לאור בשנת 1880 בלונדון)

הכפריים עזבו את העבודה למשך שבועיים להשלמת הקציר (שבא, 1976, עמ' 199). העבודה המשותפת של יהודים וערבים במהלך הבנייה לא עברה על מי מנוחות, מדי פעם פרצו תגרות שהסתיימו לעתים גם בפצועים (בילצקי ואמסטר, 1956, עמ' 49). היה על הבונים לסלול כבישים בשטחי שדה התעופה וכן מבנים ומתקנים שונים. במהלך הבנייה עבדו במחנה כ-850 איש. הם התגוררו בתקופת הבנייה במחנה ב-107 צריפי עץ ופח, שהיו בנויים בשורות ברוחק 6 מטר זה מזה, ובין השורות שבילים ודרכים. רצפות המבנים היו עשויות בטון או מרצפות בטון. בכל צריף שוכנו בין 6 ל-10 פועלים, שלנו על הרצפה. הניקיון היה ניכר במחנה הפועלים ובמגוריהם. במחנה פעלו גם חדר אוכל, חדרי שירות ומרפאה שבה היו אחות רופא (בילצקי ואמסטר, 1956, עמ' 148)

עם סיום הבנייה כלל שדה התעופה שני מסלולי בטון מצטלבים, מגדל פיקוח קטן שניצב דרומית להצטלבות המסלולים וכן מבנים שונים (ינאי, 1993, עמ' 57). עם השלמת הבנייה נחשב מחנה זה לאחד היפים ומהמסודרים שנבנו בתקופה (בילצקי ואמסטר, 1956, עמ' 49).

מחנות הצבא הבריטי בארץ-ישראל, ובהם שדות התעופה, לא פונו בתום מלחמת העולם השנייה כיוון שממשלת בריטניה ראתה בבסיסים אלה תחליף אפשרי ורצוי לבסיסים הבריטיים במצרים, זאת בשל דרישות גוברות והולכות של הלאומנים המצריים לפינוי הכוחות הבריטיים ממצרים. נוסף לכך, מאבקו של היישוב היהודי נגד גזרות הספר הלבן לאחר תום מלחמת העולם השנייה הביא להגדלת מצבת הכוחות הבריטיים בארץ-ישראל (ואלך, 1974, עמ' 94). בשנת 1947 שירתו 18 שדות תעופה צבאיים את 37,000 אנשי חיל האוויר המלכותי, כאשר שדה עקרון, עין שמר ורמת דוד היו הבסיסים הראשיים (אמבר, אייל וכהן, 1997, עמ' 189). במהלך מאבקו של היישוב היהודי הארץ נגד הספר הלבן, במסגרת תנועת המרי העברי, פעלו המחותרות בליל 25/2/1946 – "ליל האווירונים" – נגד כוחות חיל האוויר

המלכותי הבריטי, וכוחות האצ"ל תקפו את בסיס חיל האוויר בחצור והשמידו מטוסי האליפקס (אמבר, אייל וכהן, 1997, עמ' 87). התקפה זאת הביאה להגברת אמצעי האבטחה במחנה וכן גרמה למתיחות בקרב החיילים הבריטיים שהתבטאה ביריות מפעם לפעם בשל חשש בלתי מבוסס (את"ה 115/57, מכתב מיום 13.3.1946).

הנדלי פייג' הליפקס, מהמטוסים שנפגעו בפעולת

האצ"ל 2.1946 : תצלום מ- The Yorkshire Air Museum

מדיווחי שירות הידיעות של ארגון ההגנה בסוף 1947 מתברר שאת מחנה יסור-חצור אבטחו 59 מנוטרי חיל

התעופה המלכותי, שכולם היו ערבים. מדיווחים אלו עולה שבמחנה ישבו כוחות בריטיים שונים; כוחות מבריגדת התותחנים שלהם בתי מלאכה במחנה על מנת לטפל ב-12 אווירונים קטנים הנמצאים באחריותם, הגדוד הראשון של הרויאל סאסקס שהיה חיל רגלים ממונע והשתייך לבריגדה ה-61, מחלקה מגדוד הדאונים של הדווייזה המוטסת השישית, חלק של הארטילריה המלכותית השנייה וכן האסקודרון האווירי המבצעי ה-25. באותו דו"ח נמסר שהמחנה היה בנוי רובו ממבני לבנים ומיעוטו אוהלים (את"ה 115/57, דו"ח מיום 11.11.1947).

הכותב הינו יו"ר ועדת דרום לשעבר, מרצה במכלל אשקלון ונאמן שימור אשקלון

סיבוב במגדל המים באשקלון/ אדר' מיכאל יעקובסון

בין סיבוב בתחנה התת-קרקעית בתל אביב ובין סיבוב בתחנה המרכזית של אשקלון, קפצתי לראות את מגדל המים המתנשא מאז 1954 בקצה שכונת אפרידר שבאשקלון. למרות שהעיר צמחה לגובה בעשור האחרון, מגדל המים עדיין בולט מחלקים רבים בעיר, ולמרות ההזנחה שמבני בטון סובלים מהם לרוב, מגדל המים הזה נשמר לכל אורך השנים בידי חברת "מקורות", הודות לתפקודו הרציף כחלק ממערכת אספקת המים העירונית ולכן ניתן להתרשם ממנו יחסית כפי שהאדריכל רצה (גם אם המבנה מוקף גדר ולא נגיש לציבור).

1954 ראש הממשלה דוד בן גוריון מבקר בשכונת אפרידר וברקע מגדל המים. לצדו מנפנף ד"ר יחזקאל זונאבנד, ראש המועצה המקומית אשקלון: עופר עידן

מגדל המים הוקם כחלק מתכנון המרכז השכונתי של "אפרידר" (הם אמנם מרוחקים זה מזה, אבל בוצעו באותה מסגרת), בידי האדריכלים דב כרמי וחבר אדריכלים וג'ק ברנט. המגדל מתייחד בכך שהוא מבנה התשתית היחיד ככל הידוע לי שתכנן כרמי, וסביר להניח שגם ברנט.

בעבר פורסם מגדל המים באשקלון בכמה ספרי אדריכלות וכתבי עת, אך פרסומים אלה כללו רק תצלומים ולא טרחו להתעכב עליו. גם בספר "אבא שלי, דב כרמי" (הוצאת בבל, 2018, עליו כתבתי כאן), שפרסמה האדריכלית עדה כרמי-מלמד, בתו של האדריכל, מופיע המגדל בכמה תצלומים אך ללא התייחסות בטקסט (עמ' 115-112). קפצתי שלשום לכרמי-מלמד והיא ספרה לי שלמעט אותן ארבע תמונות שפורסמו בספר (ולא ידועה זהות הצלם), אין ברשותה מידע נוסף על המבנה, גם לא תכניות.

מגדל המים נבנה במסגרת הקמת "אפרידר", השכונה שקמה בין השנים 1949-1954 והיתה השכונה הישראלית הראשונה במה שהפך ב-1955 לאשקלון, לאחר איחודן של אפרידר ומג'דל. לעומת אפרידר האקסלוסיבית

והמודרנית, הורכבה מג'דל בעיקר משרידי בתי העיירה הפלסטינית אל-מג'דל בה ביצע הצבא הישראלי טיהור אתני בין השנים 1948-1950.

אפרידר נוסדה כיוזמה של קבוצת משקיעים יהודים דרום-אפריקאים, שגם לקחו על עצמם את תכנון הפרויקט. לצורך התכנון הוזמנו כמה אדריכלים יהודים דרום-אפריקאים ובהם האדריכל ג'ק ברנט (Jack Barnett, 1924-1996) שקיבל לתכנן את המרכז האזרחי של השכונה. משרדו של דב כרמי (1905-1965) נבחר כמשרד מקומי שיפעל במשותף עם ברנט.

שני הפרויקטים היחידים שתכנן ברנט בישראל היו בשכונת אפרידר – המרכז האזרחי ומגדל המים, וכאמור בתכנונם השתתף כרמי. ברנט תכנן גם בית-כנסת בשכונה, אך זה לא נבנה. באותה עת היה ברנט בסוף שנות ה-30 לחייו ולצורך העבודה, עבר להתגורר עם רעייתו למשך שנתיים בשכונה עצמה. בתום הפרויקט שבו בני הזוג לקייפטאון, עיר הולדתו, ובה פתח משרד אדריכלים עצמאי.

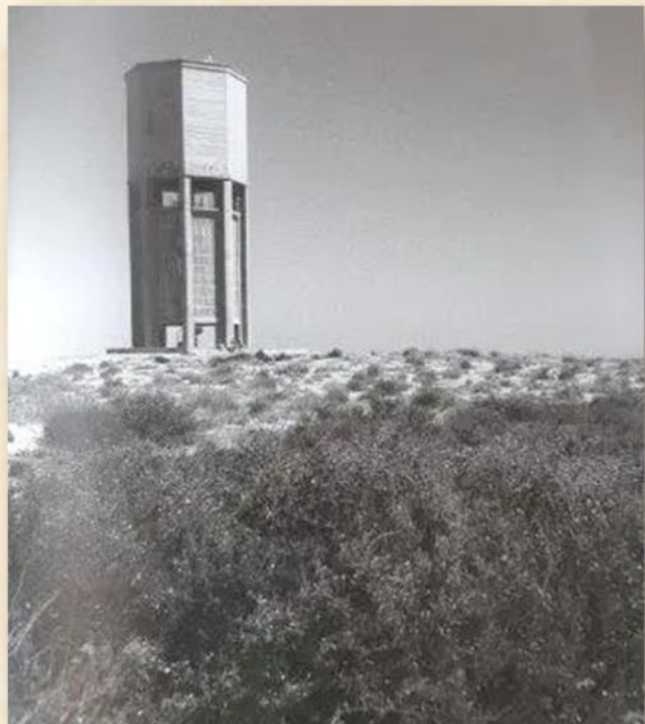
ברנט היה דמות פעילה באיגוד האדריכלים הדרום-אפריקאי, עסק במקביל בהוראה אקדמית והיה גם פעיל פוליטית. בעקבות פעילותו הפוליטית והתנגדותו למשטר האפרטהייד נעצר ונכלא ב-1960 למשך תשעה חודשים בבית סוהר. אך עם זאת, זכה ברנט להצלחה והערכה מקצועית ובמיוחד הודות לתכנון תיאטרון בקסט (Baxter Theatre, 1977).

הבחירה בכרמי שהיה מבוגר מברנט בעשרים שנה ובאותה תקופה פעל במסגרת יוצאת דופן של קואופרטיב שבו היו שותפים עובדי משרדו, יתכן ובאה מהערכה ופרסום הודות לבתי הדירות שתכנן בתל-אביב. מבני ציבור משמעותיים באותה עת טרם הספיק כרמי להשלים. רק במהלך ולאחר הקמת אפרידר השלים את מבני הציבור המפורסמים שתכנן, כשהבולטים שבהם אלה בית הוועד הפועל של הסתדרות העובדים ברחוב ארלזורוב וכן היכל התרבות (בשיתוף זאב רכטר). אך יותר סביר להניח שהבחירה בכרמי באה בעקבות אחד מעובדיו-שותפיו – מלכיאל קוטלוביץ (1922-2015), אדריכל יליד דרום-אפריקה שהיגר לישראל והצטרף למשרדו (כפי שמציינת זאת ד"ר איילה לוין במאמר שפרסמה לאחרונה ועוסק בתכנון אפרידר בתחילת שנות ה-50).

מעטים מגדלי המים שתוכננו בידי אדריכלים. לרוב נמסרו אלה לתכנון מהנדסים. כרמי-מלמד מציינת שבמסגרת משרדו של אביה פעלו לאורך השנים מהנדסים, תחילה היה זה מארק פינטל ובמקביל ואחריו היה זה פנחס ברוש. בכל מקרה, בתקופה שבה נבנה מגדל המים היו שני מהנדסים אלה חלק מצוות המשרד.

בשנותיו הראשונות ניצב היה המגדל בין חולות ושיחים שטרם נכבשו בקצה שכונת אפרידר. עד לשנות ה-90 ניתן היה לטפס במדרגות אל מרפסת התצפית שנקבעה מתחת למיכל המים וממנה להשקיף אל הנוף הסובב. לימים הופקעה הנגישות מהציבור לאחר שחברת "מקורות" הקימה לצדו בריכת מים וגדר היקפית נמתחה סביב למתחם. ברבות השנים נצבע המגדל באפור ונאטמו הפתחים המרווחים בין העמודים. לצד המגדל ניטעה בגינה ציבורית חורשת עצי אורן, ובתי מגורים הוקמו בשטח הסמוך למגדל שנותר לכל אורך השנים פתוח.

אתעכב על אותם בתים שנבנו למרגלות המגדל: בתי שכונת אפרידר הוותיקים הם כמעט כולם בתים צמודי-קרקע. הבתים עצמם צנועים ומוקפים בגינות מטופחות, כשעצים רבים שנטעו בכל גינה יוצרים לשכונה הילה ירוקה. לעומת אלה, נבנו לאחרונה למרגלות השכונה

1954 בודד על הגבעה: אדר' עדה כרמי-מלמד

ומגדל המים בתים צמודי-קרקע חדשים.

לאורך הרחובות העירייה לא טרחה לטעת עצים, והמרצפות בגוון ורוד שולטות. אלא שלעומת הבתים הוותיקים, אלה החדשים מתאפיינים במיעוט שטחי גינות. במקומם תמצאו חצרות מרוצפות ולפעמים גם בריכות שחייה קטנות. עיצוב חזיתות הבתים נועד להדגיש את עושרם הספק אמיתי ספק מדומה של בעלי הבית.

שלושה ערכים במגדל המים מרשימים את האדריכלית עדה כרמי-מלמד, ואותם היא מפרטת תוך שהיא משווה אותם לאדריכלות העכשווית:

1) עבודת הבטון: "האם אלה פריקסטים (יחידות סטנדרטיות מתועשות המיוצרות במפעל ומובלות לאתר שבו הן מורכבות, מ"י) או שמא יצקו אותם באתר? לא נראה שאלה פריקסטים כי הם רציפים ולכן אני חושבת שהכל יצוק במקום. היום אי אפשר לעשות מעטפת כזאת – אין כבר פועלים שיוצעים לעשות תבניות כאלה שהבטון יוצא כמו שצריך. מלאכת היד שהיתה חלק בלתי נפרד ממלאכת הבנייה הולכת ונעלמת. הבנייה כיום כולה מורכבת מפאנלים שמובאים מהמפעל לבניין, אין יותר קירות מאסיביים שיש להם ביטוי בחזית כי הכל מורכב מאותם פאנלים. כשמלאכת היד יוצאת מתהליך הייצור והבנייה, אז הטכנולוגיה משתלטת והיא שקובעת את השפה של החומרים ושל העיצוב. במגדל המים הלובריים (מערכות הצללה, מ"י) מלווים את העמודים שמדגישים את הגובה של הבניין והתוצאה מאד יפה".

בספר "אבא שלי, דב כרמי" קישר מיכאל גורדון, מעצב הספר, בין מגדל המים ובין בית הוועד הפועל. קיים דמיון בין המבנים למרות שמגדל המים הוא מבנה תשתית קטן ובודד ולעומתו בית הוועד הפועל הוא מתחם ייצוגי שמורכב מקבוצה של מבני משרדים וגן. בשניהם מופיעים אלמנטים של מערכות הצללה דומים, "רקמת בטון מחוררת", כשבמגדל הם מקבילים לפני החזית ובבית הוועד הפועל הם מצטלבים. במגדל מציצים מבעד המדרגות הלולייניות והרקיע ובבית הוועד הפועל ניבטים מבעד מסכי הזכוכית של חלונות המשרדים. במגדל העמודים יוצרים מקצב בעוד שבבית הוועד הפועל רשת מערכות ההצללה הם אלה שיוצרים את המקצב. בשניהם גם מופיעים לצד האוויריות שיוצרים מערכות ההצללה אותם משטחים אטומים ומסיביים שמזכירה כרמי-מלמד בהמשך:

2) חלוקת החזית: "היום הלובריים חזרו לאופנה, אלא שהם מופיעים בבניינים החדשים לכל אורך וגובה החזית. מלמטה ועד למעלה החזית כולה היא אותו הדבר, אין מיקוד של המבט וכשאינן מיקוד של המבט אז אין מרכז בתכנית. במגדל המים, הלובריים מופיעים רק בחלק מחזיתות המגדל, כשבחלק התחתון ובחלק העליון החזית נפתחת ורק העמודים האנכיים מופיעים, ולעומת אלה, הקצה העליון הוא אטום לגמרי ובו מודגשת צורת המתומן של המגדל".

3) יחסי פנים וחוץ: "המגדל מרחף, כל הקרקע נכנסת לבניין ואין מה שחוצץ בין הנוף החיצוני ובין הנוף הפנימי. המדרגות הן המשך רציף של הקרקע שממשיכה דרכן עד לרקיע. אם המדרגות לא היו זיזיות אלא סגורות בתוך מעטפת, אז כל אותה רציפות והמשכיות לא היתה מתקיימת. אלה מדרגות של אבא

שלי והן חזרו והופיעו בעבודות מאוחרות יותר של המשרד – כמו בבית אל-על (ברחוב בן-יהודה 32 בתל אביב), בית אילה זקס (בשדרות בן-גוריון 13 בתל אביב) ובית אברהם קליר (ברחוב יוסף צבי 41 ברמת גן)".

המגדל ניצב בקצה של גינה ציבורית גדולה הקרויה על שמו של מסדר הבונים החופשיים: מיכאל יעקובסון

הכותב, הינו אדריכל, גיאוגרף, סופר ובעל הבלוג חלון אחורי

מוזיאון המים ניר עם התחייה